

Charakteryzując życie partyjne Wielkiej Brytanii wykazuje się, że czynnikiem sprawczym osiągniętego w 2010 r. rozwoju przez Liberalnych Demokratów były zarówno elementy marketingowe, jak i programowo-personalne (s. 235). Wybory te przyczyniły się do wzmocnienia wpływu Liberalnych Demokratów na brytyjski system partyjny.

Na dużą uwagę zasługuje analiza o demokracji symulokratach i celebrytach; w refleksji uogólniającej zauważa się, że należy postrzegać też niebezpieczeństwo, aby celebryta nie „wylansował się” kosztem polityka i jego kampanii – bo przecież to o wybory tu chodzi, a nie kolejną okazję do zaistnienia w środkach masowego przekazu.

Usystematyzowanej wiedzy dostarcza się w prezentowaniu przesłanek manipulacji politycznej. Zauważa się tu, że dzięki rozwojowi techniki i inżynierii współczesne możliwości manipulacji są tak wielkie, że stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy jest nieefektywne, podobnie jak na pewnym etapie przestało być opłacalne posiadanie kolonii. Najbardziej wymiernym wskaźnikiem manipulacji jest zdolność społeczeństwa do rozumienia treści przekazu politycznego, gdyż tylko wtedy będzie ono w stanie podejmować racjonalne decyzje.

Wskazując podstawowe ogniwa wartości poznawczych w prezentowanej książce zauważa się przede wszystkim: 1. Nośność i aktualność ukazanych zjawisk i procesów współczesnego życia politycznego, sytuują się w ramach globalnej rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej; 2. Wykazanie roli postępu naukowo-technicznego w kształtowaniu współczesnego obrazu życia społeczno-politycznego; 3. Dostarczenie usystematyzowanej wiedzy o nowych zjawiskach komunikacji politycznej; 4. Wskazaniu nowych ogniw polskiej kultury politycznej, generowanych przez unifikację życia kulturowego; 5. Podniesieniu wagi i znaczenia dokonywania w czasie pod wpływem przemian kulturowych przewartościowań w sferze definiowania zjawisk społeczno-politycznych.

Andrzej Chodubski

Julian Auleytner, *Polityka społeczna w Polsce i w świecie*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2012, ss. 464.

Wśród różnych dyscyplin naukowych zajmujących się definiowaniem, dostarczaniem wiedzy faktograficznej i eksplanacyjnej oraz predyktywnej o rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej ważna rola spoczywa na polityce społecznej. W sytuacji dokonujących się głębokich przemian globalizacyjnych, budowy nowego ładu integrującej się Europy oraz transformacji ustrojowej w Polsce zapoczątkowanej w latach 80. XX w. jej powołanie *stricte* naukowe jest swoiście usuwane w cień innych tzw. priorytetowych trendów badawczych, określanych niekiedy standardami badań międzynarodowych. W tej sytuacji na dużą uwagę zasługuje opublikowanie monografii pt. *Polityka społeczna w Polsce i w świecie*; jest to drugie wydanie tej książki, wzbogacone i zaktualizowane o niektóre nowe dane.

We *Wstępie* do I wydania zauważa się, że data wejścia Polski do Unii Europejskiej była jednocześnie bilansem zamknięcia czysto narodowej polityki społecznej i bilansem otwarcia dla integracji z europejską polityką społeczną. Wektory rozwojowe do niedawna wskazywane były przez państwo. To ono decydowało, jakie potrzeby obywatela i w jakiej kolejności będą zaspakajane. Obecnie ciężar licznych decyzji z jednej strony przesuwają się na szczebel Komisji Europejskiej, z drugiej, schodzi do lokalnych wspólnot, które muszą na podstawie diagnoz przygotować strategię własnego rozwoju.

Taka polityka ma wpisany mechanizm włączania obywateli w decydowanie o przyszłości. Powstaje tym samym obywatelska polityka społeczna, orientująca się na procesach demokratycznego uczestnictwa w decydowaniu o rozwoju własnego środowiska. Kierunki rozwojowe nadal określa i to w coraz większym stopniu Unia Europejska. Nie muszą one kolidować z działaniami lokalnymi, ale mogą uświadamiać nowe wizje rozwojowe. Spór o opiekuńczość państwa stopniowo będzie wygasnąć, jego ciężar przesunie się do środowisk lokalnych, w których formowane są wspólnotowe priorytety rozwojowe.

W książce wskazuje się, że Polska wniosła do Unii Europejskiej nie tylko słabości socjalne, ale także własne, narodowe argumenty, oparte na doświadczeniu wielu dziesięcioleci i dwóch odrębnych ustrojów. W obu pielęgnowano z różną intensywnością, różne zadania państwa, które przesuwały się do wspólnot lokalnych.

Podkreśla się, że łatwiej jest pisać o dyscyplinie zwanej nauką o polityce niż o działalności pod tą nazwą. Naukę uprawia stosunkowo nieliczne grono osób, które na ogół nie są uwikłane w partyjne gry o władzę. Mają one własny dystans do polityki i do polityków, którzy traktują politykę społeczną jako działalność; niektórzy z nich przychodzą i odchodzą jako kadencyjni wybrańcy narodu, inni tkwią w wybranych służbach (zatrudnienia, zdrowia, edukacji, pomocy społecznej itp.) jako urzędnicy. Polityka społeczna jako działalność może być rozumiana jako proces decyzyjny i jako proces wykonawczy. Oba te procesy podlegają koniunkturalnym wahaniom czego przykładem jest częstość zmian organizacyjnych i personalnych w poszczególnych gabinetach, a także w samorządach.

Wskazuje się, że politycy wykazują umiarkowane zainteresowanie stycznościami z nauką, której powołaniem jest poszukiwanie prawdy o socjalnych aspektach życia zbiorowego, tłumaczenie procesów w nim zachodzących. Podkreśla się, że zamysłem prezentowanej książki jest najpierw przypomnieć polską tradycję polityki społecznej. Wydaje się to konieczne dlatego, że istnieje pewna maniera fascynacji poglądami anglosaskimi, których istota zasadniczo odbiega od polskiego rozumienia tego pojęcia. Poglądy w krajach anglosaskich kształtowały się na zupełnie innym podłożu kulturowo-ekonomicznym, na którym wychowały się całe pokolenia. Różnice w zbiorowościach ujawniły się w takich cechach charakteru, jak przezorność, ale i skłonności do ryzyka, pracowitość itp. Przypomnienie polskiej tradycji naukowej pozwala widzieć ciągłość procesów społecznych.

Istotę problemu poznawczego zarysowano w sześciu rozdziałach książki, zatytułowanych kolejno: I. Teoretyczne podstawy polskiej polityki społecznej; II. Polityka społeczna w epoce globalizacji; III. Kreowanie europejskiej przestrzeni socjalnej; IV. Główne problemy społecz-

ne współczesnej Polski; V. Polska polityka społeczna; VI. Scenariusze polityki społecznej.

W prezentacji teoretycznych podstaw polskiej polityki społecznej wyodrębniono sześć kwestii, tj. 1. Tło polskiej polityki społecznej w latach 1918–1945; 2. Rozwiązania prawne okresu powojennego – propozycje periodyzacji; 3. Polityka społeczna jako działalność i jako dyscyplina naukowa (a w niej: a) Geneza polityki społecznej, b) Pojęcie polityka społeczna w Polsce do II wojny światowej, c) Warszawska szkoła polityki społecznej); 4. Polscy teoretycy polityki społecznej do II wojny światowej (a w tym nurty: a) socjalistyczny, b) liberalny, c) narodowy, d) agaryzmu, e) konserwatyizmu, f) katolicyzmu społecznego); 5. Polityka społeczna w programach lat okupacji (1939–1944, a w tym: a) w poszukiwaniu nowego ładu, b) koncepcje socjalistyczne (nie komunistyczne), c) koncepcje narodowe, d) koncepcje chadeckie, e) agrarne); 6. Nauka o polityce społecznej po II wojnie światowej, a w tym: a) klasyfikacja teorii według Stefana Grzybowskiiego, b) nauka o polityce społecznej po 1957 r., – nowe podejścia i definicje, c) nauka o polityce społecznej po 1989 r. – kontekst gospodarki rynkowej, d) polityka społeczna w systemie nauk, e) prekursorzy w nauce o polityce społecznej.

W rozdziale drugim wyodrębniono trzy podstawowe zagadnienia: 1. Organizacja Narodów Zjednoczonych jako podmiot globalnej polityki społecznej (Rola Gospodarczo-Społeczna ONZ); 2. Programy i fundusze ONZ (a w tym: 1. Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju – UNDP, 2. Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom – UNICEF, 3. Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców – UNHCR, 4. Światowy Program Żywnościowy – WFP, 5. Fundusz Narodów Zjednoczonych do spraw Działalności Populacyjnej – UNFPA, 6. Biuro ONZ ds. Narkotyków i Przestępczości – UNDOC, 7. Centrum Narodów Zjednoczonych do spraw Osiedli Ludzkich – Habitat, 8. Instytut Badawczy Narodów Zjednoczonych dla Rozwoju Społecznego – UNRISD); 3. Agencje wyspecjalizowane ONZ (a w tym: 1. Międzynarodowa Organizacja Pracy – ILO, 2. Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa – FAO, 3. Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty,

Nauki i Kultury – UNESCO, 4. Światowa Organizacja Zdrowia – WHO, 5. Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju – IBRD, 5. Międzynarodowy Fundusz Walutowy – IMF).

W rozdziale trzecim, o europejskiej przestrzeni socjalnej, wyodrębniono trzy podstawowe zagadnienia: 1. Główne problemy społeczne Unii Europejskiej (a w tym: 1. Problemy demograficzne, 2. Sytuacja ekonomiczna gospodarstw domowych, 3. Problemy edukacyjne, 4. Zatrudnienie i bezrobocie, 5. Zabezpieczenie społeczne i zasiłki socjalne, 6. Ubóstwo, 7. Europejskie modele polityki społecznej, 8. Rada Europy, 9. Unia Europejska i jej instytucje, 10. Parlament Europejski, 11. Komitet Ekonomiczno-Społeczny, 12. Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich); 2. Europejskie fundusze strukturalne; 3. Socjalne programy działania.

W rozdziale czwartym, dotyczącym współczesnych problemów społecznych w Polsce wyodrębniono ośmiu podstawowych zagadnień, tj. 1. Demografia i migracje; 2. Praca i bezrobocie; 3. Problemy osób niepełnosprawnych (a w tym: 1. Niepełnosprawność w liczbach, 2. Wykształcenie, 3. Zatrudnienie, 4. Bezrobocie i aktywizacja niepełnosprawnych, 5. Źródła utrzymania); 4. Kapitał intelektualny i edukacja (a w tym: 1. Ubóstwo niezawinione – dzieci, 2. Młodzież – edukacja i kapitał intelektualny, 3. Studenci – edukacja ustawienia i kapitał intelektualny, 4. Dorośli – edukacja ustawiczna i kapitał intelektualny, 5. Seniorzy – edukacja ustawiczna i kapitał intelektualny); 5. Zdrowie jako kluczowy segment polityki społecznej (a w tym: 1. AIDS, 2. Narkomania, 3. Hazard, 4. Alkoholicyzm); 6. Pomoc Społeczna; 7. Mieszkalnictwo; 8. Rodzina.

W charakterystyce polskiej polityki społecznej w rozdziale piątym książki wyodrębniono jako podstawowe cztery zagadnienia, tj. 1. Ład socjalny – Konstytucja z 2 kwietnia 1997 r.; 2. Prawne instrumenty polityki społecznej (Podstawowe prawa i obowiązki obywateli); 3. Organizacja podmiotów polskiej polityki społecznej, (a w tym podmioty: ustawodawcze, polityki społecznej, wykonawcze polityki społecznej, kontrolne polityki społecznej, sądownicze polityki społecznej); 4. Instrumenty finansowe polityki społecznej, (a w tym: 1. Fundusz Ubezpieczeń Społecznych, 2. Fundusz Emerytur Pomo-

stowych, 3. Narodowy Fundusz Zdrowia, 4. Fundusz Pracy, 5. Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, 6. Fundusz Rezerwy Demograficznej, 7. Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, 8. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, 9. Fundusz Pożyczek i Kredytów Studenckich, 10. Fundusz Alimentacyjny – likwidacja i reaktywacja, 11. Państwowy Fundusz Kombatantów, 12. Krajowy Fundusz Mieszkaniaowy – Fundusz Dopłat, 13. Europejski Fundusz Społeczny).

W rozdziale szóstym książki poświęconym scenariuszom polityki społecznej wyodrębniono pięć podstawowych kwestii poznawczych, tj. 1. Nieprzewidywalność a programowanie; 2. Struktura społeczna jako podstawa prognozowania; 3. Scenariusz liberalny; 4. Scenariusz liberalizmu socjalnego; 5. Scenariusz solidaryzmu społecznego.

Prezentację istoty polityki społecznej, kończy *Zakończenie – jaki wybór?* Podkreśla się tu, że polityka społeczna nieodległej przyszłości oznaczonej 2020 r., zależy od politycznej wizji nowej Polski w Unii Europejskiej. Taka wizja oznacza konieczność reform uwzględniających uwarunkowania demograficzne i ekonomiczne. Jednak reformy te zdają się przybierać charakter lokalny. Możliwy jest bowiem scenariusz zaniechania zmian i poddania się biegowi wydarzeń w Unii Europejskiej (s. 388).

W wykładzie stosunkowo dużo miejsca poświęca się polityce społecznej, kształtującej się w warunkach Unii Europejskiej. Podkreśla się, że wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. stworzyło nową sytuację dla narodowej polityki społecznej. Wejście Polski do Unii oznaczało także stopniowe otwieranie się rynków pracy dla bezrobotnych. Polska „eksportowała” swoje bezrobocie młodzieży, zmniejszając wewnętrzne napięcia i tworząc perspektywę lepszego życia. W momencie wejścia Polski do Unii Europejskiej kraj miał statystycznie największe bezrobocie młodzieży w Unii, a także największe liczbowo ubóstwo. Rozwiązanie „eksportujące” młodzież dało tylko przejściowe korzyści. Większa liczba polskiej młodzieży pracującej poza krajem osłabiła jego potencjał demograficzny, krajowy rynek pracy stracił płatników podatkowych i składek na ubezpieczenia społeczne.

W ten sposób wzrosły koszty zabezpieczenia społecznego.

Ukazując problemy demograficzne zauważa się, że ludność 27 państw członkowskich Unii Europejskiej przekroczyła 500 mln obywateli. Najliczniejszymi krajami są: Niemcy – 82 mln, Francja – 64,3 mln oraz Wielka Brytania – 61,6 mln. Prognoza demograficzna zakłada, że liczna ludności Unii Europejskiej będzie się stabilizować w nadchodzącym 50-leciu na poziomie 500–520 mln obywateli. Stabilizacja oznacza starzenie się ludności. O ile grupa osób w wieku 80 lat i więcej w 2008 r. stanowiła ok. 4,4% ogółu ludności Unii Europejskiej, to w 2060 r. przewiduje się, że wzrosnie do 12,1% (s. 178).

Zakłada się w 2060 r. Polska będzie krajem o najliczniejszej we *Wspólnocie* najstarszej grupie ludności (36,2%). Społeczeństwo Unii żyje dłużej przeciętnie o 10 lat w porównaniu z sytuacją sprzed 50 lat. Poprawiły się warunki życia, postęp techniczny sprawił lepszą opiekę i leczenie. Najdłuższe życie kobiet przewiduje się we Francji (84,8 lat) i Hiszpanii (84,3 lat), a w przypadku mężczyzn – w Szwecji (79 lat) i we Włoszech (78,5 lat). Polska w tych prognozach zajmuje odległe miejsce, kobiety osiągają wiek 79,8 lat, a mężczyźni – 71 lat.

Wskazując kwestię bezrobocia zauważa się, że stabilizuje się ono na europejskim rynku pracy. W 2008 r. ok. 7,1% ogółu zatrudnionych pozostawało bez pracy, ale obserwuje się zatrzymywanie długotrwałego trendu spadającego bezrobocia. Wśród ogółu bezrobotnych 2,6% stanowiły osoby, które dłużej niż 12 miesięcy pozostają bez zatrudnienia. Kluczowym dla polityki społecznej problemem jest bezrobocie młodzieży w wieku 15–24 lata. Wynosiło ono w 2008 r. 6,9% w krajach unijnych. Niewykorzystanie kwalifikacji młodych, jak również brak polityki wobec tej grupy, prowadzi w niektórych krajach do zaburzeń wzrostu przestępczości i emigracji. Duża część bezrobotnej polskiej młodzieży po 2004 r. znalazła zatrudnienie po otwarciu rynków pracy w Unii Europejskiej, ale to tylko częściowo rozwiązało niektóre problemy.

Wskazuje się, że w Europie toczy się dyskusja nad stopniem zaangażowania państwa w powstrzymanie nierówności tworzących przez gospodarke rynkową (s. 199). Wciąż nośne są mo-

dele państwowe w zakresie urzeczywistniania polityki społecznej: a) państwo minimum, b) państwo opiekuńcze. Pierwsze to takie, które jako organizacja polityczna chroni prawa do życia, wolności i własności, ale nie angażuje się w rozwiązywanie socjalnych problemów jednostek. Nierówności socjalne są indywidualną sprawą obywateli i od ich przeczności oraz samozaradności zależy przede wszystkim, w jaki sposób będą rozwiązywać własne problemy. Państwo opiekuńcze to organizacja polityczna, która uznaje pogląd, że rynek nie jest w stanie rozwiązać socjalnych problemów obywateli, a oni sami nie są samowystarczalni. Należy zatem stosować interwencjonizm socjalny, którego treść i zakres zależy od aktualnych problemów socjalnych.

W charakterystyce życia akademickiego wskazuje się wiele jego istotnych cech, m.in. z prognostycznego punktu widzenia odnotowuje się: a) uniwersytety satelitarne; b) uniwersytety korporacji (ponad) narodowych; c) Open University; d) tradycyjne uczelnie z nową dydaktyką. Wskazuje się przy tym na zmieniające się: technologie, studentów, dydaktyków, praktyk dydaktycznych, funkcji nauki. Podkreśla się: równoległy rozwój publicznych i niepublicznych uczelni, umasowienie dostępu – od studiujących jednostek do wielu milionów, samokształcenie, kierowanie i stymulowanie, przyspieszenie studiowania (mobilność studentów) konkurencyjność uczelni potwierdzonej przez światowe rankingi, rozdział dydaktyki od badań, wypieranie podręczników itp. (s. 254–255).

Integralną część prezentacji wiedzy o polityce społecznej stanowią *Bibliografia* oraz *Aneks*, w którym zamieszczono 39 tabel obrazujących stan polityki społecznej. Wykład wzbogacony jest 37 tabelami i 8 wykresami, 10 schematami, 4 mapami, 2 fotografiami. Jest to wartościowa część publikacji, zwłaszcza z punktu widzenia potrzeb dydaktycznych.

Prezentowana książka jest oryginalnym osiągnięciem naukowo-badawczym. Jej wartość zawiera się przede wszystkim w:

1. określeniu miejsca polityki społecznej w naukowej przestrzeni intelektualnej;
2. bardzo starannym usystematyzowaniu wiedzy o polityce społecznej;
3. wskazaniu najważniejszych trendów ujawniających się w polityce społecznej

jako dyscyplinie naukowej; 4. dostarczeniu wiedzy sprawozdawczej i prognostycznej dotyczącej współczesnego życia kulturowo-cywilizacyjnego w Polsce i na świecie; 5. bardzo starannym zaprezentowaniu wykładu w wymiarze dydaktycznym oraz jego wzbogaceniu przez tabele, zestawienia informacji itp.

Andrzej Chodubski

Katarzyna Głębicka, *Europejski model socjalny*, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2012, ss. 238.

Od połowy lat 80. XX w. pojęcie *europejski model socjalny* jest obecne w życiu kulturowym. Rozumie się przez nie wzrost gospodarczy pociągający za sobą wzrost standardu życia całego społeczeństwa. W polityce społecznej jest ono postrzegane jako wspólne wartości, demokratyzacja życia, swoboda osobista, dialog socjalny, równe traktowanie wszystkich, solidarność, zabezpieczenie społeczne. W polityce Unii Europejskiej „*europejski model socjalny*” oznacza wspólne wartości socjalne, podobne instytucje i podmioty polityki społecznej, podobne warunki pracy i życia, proponowany poziom i standard usług socjalnych, m.in. dostęp do edukacji, ochrony zdrowia, usług opiekuńczo-wychowawczych dla dzieci niepełnosprawnych oraz ludzi starszych. Problem ten stał się przedmiotem analizy poznawczej w prezentowanej książce.

Istotę problemu prezentuje się w siedmiu rozdziałach zatytułowanych kolejno: 1. Wprowadzenie w europejską politykę społeczną; 2. Podmioty europejskiej polityki społecznej; 3. Europeizacja kwestii społecznych; 4. Ponadnarodowe ustawodawstwo socjalne; 5. Fundusze socjalne w Unii Europejskiej; 6. Wartości społeczne w urzeczywistnianiu europejskiego modelu socjalnego; 7. W kierunku aktywnej polityki społecznej. Wykład ten poprzedza *Przedmowa*, w której ukazuje się aktywność rozpoznawanego problemu oraz założenia poznawcze oraz sposób ich prezentacji.

W rozdziale pierwszym wskazuje się, że polityka społeczna powstała jako nauka niezbędna do badania bieżących sytuacji społecznych, wy-

jaśniania genezy kwestii społecznych, wskazywania perspektyw i warunków ich rozwiązań. Historia nowożytnej polityki społecznej ma ponad 200 lat. Zaczęła się rozwijać w Wielkiej Brytanii i Niemczech wraz z rozwojem przemysłu i powstawaniem klasy robotniczej. Wówczas też zaczęły powstawać pierwsze kwestie socjalne, które stopniowo wymagały ingerencji państwa w celu ich przezwyciężenia. Jednakże historia procesów społecznych sięga III tysiąclecia p.n.e., kiedy poza Europą formowało się państwo Sumerów. W prezentacji problemu w rozdziale pierwszym wskazano cztery podstawowe zagadnienia tj.: 1. Geneza polityki społecznej w Europie; 2. Definicje polityki społecznej; 3. Cele i zadania europejskiej polityki społecznej; 4. Działalność Unii Europejskiej w obszarze polityki społecznej, a w tym: 1. Programy socjalne jako forma działalności europejskiej polityki społecznej, 2. Białe Księgi jako element europejskiej polityki społecznej, 3. Strategie na rzecz europejskiej polityki społecznej, 4. Coroczne inicjatywy społeczne Unii Europejskiej. W rozdziale drugim, charakteryzując podmioty europejskiej polityki społecznej, zaprezentowano: 1. Instytucje Unii Europejskiej, 2. Organy doradcze; 3. Agendy zdecentralizowane; 4. Organizacje pozarządowe. W rozdziale trzecim prezentując europeizację kwestii społecznych wskazano trzy podstawowe zagadnienia, tj.: 1. Pojęcie kwestii społecznej – przegląd głównych nurtów; 2. Historyczne ujęcie kwestii społecznej; 3. Kwestie społeczne w Unii Europejskiej a w tym: 1. Sytuacja demograficzna w Europie, 2. Kwestia migracyjna, 3. Sytuacja ekonomiczna gospodarstw domowych, 4. Sytuacja na minimalnym rynku pracy, 5. Problemy edukacyjne, 6. Poziom życia obywateli Unii, 7. Sytuacje mieszkaniowe, 8. Zabezpieczenie społeczne w Unii Europejskiej, 9. Ochrona zdrowia w Unii Europejskiej. W rozdziale czwartym, prezentując ponadnarodowe ustawodawstwo socjalne, wyodrębniono cztery główne zagadnienia: 1. Międzynarodowe ustawodawstwo socjalne, 2. Ustawodawstwo socjalne Unii Europejskiej (a w tym: 1. Prawa traktatowe, 2. Prawa socjalne pracobiorców, 3. Prawa obywatelskie, 4. Wtórne akty prawne); 3. Zabezpieczenie społeczne jako jedno z najważniejszych praw socjalnych obywateli Unii